

Pierre Bayle-Prijs voor Hans Achterhuis

Steven Dorrestijn
2003

[Gepubliceerd in *De Tok*, verenigingsblad van studievereniging Ideefiks van Wijsbegeerte van wetenschap, technologie en samenleving.]

Op woensdag 10 december werd de Pierre Bayle-Prijs voor cultuurkritiek uitgereikt aan professor Hans Achterhuis. Hij kreeg de prijs voor zijn gehele oeuvre, omdat hij volgens de jury met 'een scherp oog, op consistente wijze, gedurende een langere periode kritiek heeft geleverd op uiteenlopende culturele en maatschappelijke ontwikkelingen'.

De Pierre Bayle Stichting is genoemd naar de Franse filosoof Pierre Bayle. Op de vlucht voor de godsdienstvervolgingen in Frankrijk vond Bayle in Rotterdam een vluchthaven. Deze woensdag was Bayle voor eenmaal nog even terug in Rotterdam en we zagen hem in een stoel wat voor zich uit zitten mijmeren. Net als vroeger gaf hij af op religieuze dogmatiek en pleitte in plaats daarvan voor het rationeel beslechten van twisten over maatschappelijke problemen. Pierre Bayle werd gespeeld door de acteur Carel Alphenaar en de tekst was van Gijsje de Kooter. De echte Pierre Bayle is al lang geleden overleden. Mogelijk zal hij als standbeeld komend jaar weer in Rotterdam terugkeren. Maar tot die tijd leeft hij alleen nog voort in de Pierre Bayle Stichting die jaarlijks een lezing organiseert en een prijs uitreikt. Sinds 1956 werd deze prijs uitgereikt aan kunstcritici. Dit jaar is de prijs voor het eerst uitgereikt aan een cultuurcriticus. De jury had dus ruim de keus en kon deze eerste Pierre Bayle-Prijs voor cultuurkritiek toekennen aan iemand die hem werkelijk toekomt. Door de jury-voorzitter Jeroen van den Hoven werd Achterhuis geroemd voor zijn oeuvre waarin hij gedurende lange tijd, op kritische wijze commentaar heeft geleverd op actuele maatschappelijke vraagstukken.

In aansluiting op de uitreiking kreeg Achterhuis de gelegenheid om met een korte lezing te reageren op de toekenning van de prijs. 'Een prijs komt nooit ongelegen. Maar deze prijs komt voor mij op een heel gelukkig moment', begon Achterhuis. 'En dat heeft alles te maken met het thema cultuurkritiek zelf.' Juist de laatste jaren had hij zich voortdurend afgevraagd: 'Ben ik nog wel kritisch genoeg?' Deze vraag, en meer in het algemeen, de vraag wat eigenlijk goede, nuttige cultuurkritiek is, was het onderwerp van de lezing. Het woord 'ijzertijd' vormde de toevallige maar belangrijke toegang tot de wat Achterhuis naar voren wilde brengen.

IJzertijd is zoals bekend de lang voorbijge periode in de geschiedenis. In een boek van L. Reijnders werd een *nieuwe ijzertijd* ook model gesteld voor de toekomst. Zonder een radicale versobering van onze leefstijl kan het niet anders of de aarde barst binnen afzienbare tijd uit zijn voegen. Voor Achterhuis karakteriseert dit boek de typische stijl van de dominante wijze van cultuurkritiek sinds het Rapport van Rome. Met veel ernst en met behulp van berekeningen wordt de ondergang van de wereld aangekondigd. Dan volgt er een de roep om een radicale omslag als enige oplossing. Het merkwaardig complement van deze oproep is de verzuchting dat het eigenlijk al te laat is en de verwachting dat de koers niet werkelijk meer omgebogen zal kunnen worden: al met al een pessimistisch doemdenken.

IJzertijd is ook de titel van een boek van Coetzee over het apartheidsregime in Zuid-Afrika. Daarin wordt van binnenuit de (toenmalige) Zuid-Afrikaanse samenleving beschreven. Het zijn harde tijden waarin wij leven, met allerlei moeilijkheden die niet gemakkelijk zijn op te lossen. De IJzertijd is ten eerst het tijdperk dat ver achter ons ligt, waaraan wij zelf geen deel hebben gehad. Dit tijdperk blijkt ook te kunnen fungeren als een richtpunt, de betere tijd die we moeten proberen binnen te treden. Ten slotte is het bij Coetzee de tijd waarin ons eigen leven zich afspeelt, niet voorbij, niet ver weg, maar onze eigen harde tijd.

Coetzee's beschrijvingen roepen bij Achterhuis telkens de herkenning op van andere, maar vergelijkbare omstandigheden in onze eigen samenleving. *IJzertijd* als onze eigen harde tijd, met al zijn problemen, staat model voor een bepaalde tijdsbeleving van waaruit we moeten proberen cultuurkritiek te leveren. Inderdaad, een 'radicale ommekeer' zal er wel niet komen. Maar toch hoeft dat misschien niet te leiden tot het doemdenken dat zich weliswaar met de kracht van berekeningen opdringt, maar vervolgens slechts leidt tot een pessimistische gelatenheid, of tot overspannen en gewelddadig politiek handelen. Onze voorstellingen, onze hoop en verwachtingen, die de stijl van onze kritiek bepalen, nemen zo vaak de extreme vorm aan van de utopie, of van het tegendeel, de dystopie. In beide gevallen dreigen we onze eigen tijd niet meer in proporties te zien, noch wat betreft de concrete problemen, noch wat betreft de concrete mogelijkheden voor oplossingen.

Denken, filosoferen, betekent afstand nemen, abstraheren van de werkelijkheid. Het is een kunst om op zodanige manier filosofie te beoefenen, dat de afstand terug naar de praktijk niet onoverbrugbaar wordt. Hoe kritiek te beoefenen die bij kan dragen aan stapsgewijze verbeteringen van de omstandigheden waarin we leven? Deze spanning tussen de abstractie van het denken en betrokkenheid op de werkelijkheid thematiseert Achterhuis aan de hand van het begrip *tijd*. Hoe kan van filosofie gebruik gemaakt worden, hoe kunnen de mogelijkheden van het denken benut worden, zonder te ver verwijderd te raken van onze eigen levensloop.

'De toekenning van deze prijs', zo eindigde Achterhuis zijn verhaal, 'beschouw ik als een aanmoediging om maatschappelijke ontwikkelingen te blijven becommentariëren en om te blijven nadenken over het thema cultuurkritiek.'